

OSMANLI SARAY ÜNİVERSİTESİ: ENDERÛN

1839 Tanzimat inkılâbına kadar İstanbul'da Topkapı Sarayı'nda Osmanlı imparatorluğunun en yüksek dereceli öğrenim müesseselerinden biri bulunuyordu. Bu müessese, Enderûn idi. Enderûn'a girebilmek için, Galata Sarayı, İbrahimpaşa Sarayı, İskender Çelebi Sarayı, Eski Saray, Edime Sarayı gibi orta dereceli saray mekteplerinden çıkmış olmak lâzımdı. Bu mekteplerden yetişen zekâ ve kabiliyet sahibi gençler, seçilerek Enderûn'a alınırdı. Bazan büyük devlet adamlarının çocukları ve ünlü sanatkârların doğrudan doğruya padişah emriyle Enderûn'a alındığı da olurdu.

Enderûn, benzeri olmayan bir yüksek tahsil müessesesiydi. Teşkilât bakımından orijinaldi. Müessesenin maksadı, yüksek devlet adamı ve kumandan yetiştirmektir. "Oda" denen 7 daireye bölünmüştü. Bir çeşit sınıf olan bu 7 odanın isimleri, en basitten en yüksek dereceliye doğru şöyleydi: Küçük Oda, Büyük Oda, Doğancı Odası, Seferli Odası, Kiler Odası, Hazine Odası ve Has Oda.

Küçük ve Büyük Odalarda, yani Enderûn Üniversitesinin ilk tahsil basamaklarında XVI. asır sonlarına kadar kadro, 160 öğrenciden ibaretti. Sonradan 400'e kadar çıktı. Bu sınıflarda bulunan gençler, Türk, Arap ve Fars dilleri ve edebiyatını, dinî ve askerî ilimleri okur, spor yapar, her türlü silâhı kullanmasını öğrenir, Saray protokolünün bütün inceliklerini ezberlerlerdi. Kabiliyetleri olanlar, güzel sanatların musiki, hat, minyatür, tezhib gibi çeşitli dallarına ayrılırlardı. Bir yandan öğrenimleri devam eder, bir yandan da fiilen Saray hizmeti görürler, bunun için şimdiki paramızla 80 lira kadar tutan bir gündelik alırlardı.

Büyük Oda öğrenimini bitiren Enderûn öğrencisi, Doğancı Koğuşu'na geçerdi. Fakat bu sınıf 1675'te kaldırıldı ve Büyük Oda'yı bitirenler, 1635'te kurulan Seferli Koğuşu'na alınmaya başlandı. 1831'e kadar devam eden Seferli Koğuşu'nda XVII. asır sonlarında 100 kadar öğrenci vardı. Seferli Koğuşu'na giren bir genç artık subay sayılırdı. Bu sınıfın âmiri, "Saray Kethüdası" denen albaydı. Kethüda ile beraber daha 12 subay, Seferli Koğuşu öğrencilerinin eğitimleriyle uğraşırlardı. Seferli Koğuşu'ndan sonra gelen sınıf Kiler Odası idi. Fâtih Sultan Mehmed tarafından kurulmuştu. 1772'de Kiler Odası'nda 144 öğrenci vardı. "Kilercibaşı" denen albayın 7 yüksek rütbeli subayla beraber sorumlu bulunduğu bu Oda'nın mensupları, bir yandan padişahın yiyeceğiyle ilgili hizmetlerde bulunur, bir yandan da öğrenim ve eğitimlerine devam ederlerdi.

Kiler Odası'nın üstündeki Hazine Dairesi'ni de Fâtih kurmuştur. Bu dairede 1772 yılında 157 öğrenci subay vardı. Dairenin âmiri, "hazînedarbaşı" denen ve rütbesi sancak beyine, yani tümgenerale eşit bir subaydı. Maiyetinde 5 yüksek rütbeli subay vardı. Hazine Dairesi'nden

başka 2.000 kadar işçi çalıştıran Saray atölyelerinden de sorumluydu. Hazine Dairesi'nin en büyük ödevi, 2 daire hâlinde 4 büyük salonu kaplayan Enderûn hâzinelerini korumaktı. Bu hâzinelerde milyonlarca parça mücevher, sandıklar dolusu altın ve gümüş para, pek değerli kürkler, halılar, şallar, akla gelebilecek her türlü antika eşya saklanırdı. Bu eşyanın bütün vasıflarıyla yazılı bulunduğu 2 büyük defterde yapılacak en küçük bir kalem oynatması için başdefterdârın, yani maliye bakanının imzası şarttı.

Her padişahın en az bir takım elbisesinin hâtıra olarak Hazîne'de saklanması gelenektir. Hazînedarbaşı'nın günde 600 lira tutarında maaşı vardı. Saray hizmetinden ayrılırsa beylerbeyi, yani orgeneral olurdu. Hazîne Kethudâsı denen yardımcısının da rütbesi sancak beyi idi ve bu da yükselirse beylerbeyiliğe atanırdı. Hazine'yi kapayıp açmak vazifesi, Hazîne Kethudâsı'na aitti.

Yeryüzünde devrin padişahından başka hiç kimse Hazîne Dairesi'ne yalnız sokulmazdı. Padişah isterse, tek başına girebilirdi. Padişah bulunmadığı zaman Hazîne'ye girmek icap edince, 20-30 kişinin birden girmesi kanundu. "Hazîne-i Hümâyûn" denen bu imparatorluk hazînesi, tahta çıkan her yeni padişaha zabıt düzenlenerek teslim edilirdi. Millî müze mahiyetinde olduğu için, hükümdarın şahsî malı değildi. Hazînedeki tarihî eşyayı padişah satamaz ve kimseye veremezdi. Ancak nakit parayı harcayabilirdi.

Enderûn'un en yüksek kademesi, "Has Oda" denen sınıftı. Fâtih devrinde 32 subayla kurulmuş, Yavuz'un emriyle subay sayısı 40'a yükseltilmişti. Artık bu sayı değiştirilmedi. Ancak padişah Has Oda'nın birinci subayı sayıldığı için, gerçekte Has Oda mensuplarının sayısı 39'dan ibaretti. Dairenin en yüksek rütbeli subayları sırasıyla Hasodabaşı, Silâhdar, Çuhadar ve Rikâbdar'dı. Bu generallere "Arz Ağaları" denirdi; çünkü kimseden izin almadan hükümdarla görüşebilir, mâbeyncilik görevinde de bulunurlardı. XVIII. yüzyıl başlarında Silâhdar, Hasodabaşı'nı geride bıraktı ve Has Oda'nın başı oldu.

Has Oda'ya giren her subay, şahsen padişaha takdim edilirdi. Enderûn'un diğer dairelerinde böyle bir âdet yoktu. "Mukaddes Emânetler" denen ve hâlâ Topkâpı Sarayı'nda bulunan dinî büyük değer taşıyan eşyanın muhafazasından Has Oda sorumluydu. 1772'de Hasodabaşı günde 375 lira, Silâhdar 300 lira, Çuhadar 175 lira alırdı. Daha önceleri maaşları daha dâ yüksekti. Ayrıca başka gelirleri de olur, sık sık padişah ihsanı alırlardı.

Has Oda'nın diğer büyük subayları arasında Hünkâr Müezzini, Sır Kâtibi, Sarıkçıbaşı, Başçuhadar, Kahvecibaşı, Berberbaşı, Tüfekçibaşı, Tımakçibaşı sayılabilir. Bunların görevlerinin mahiyeti, isimlerinden anlaşılmaktadır. Meselâ Berberbaşı, padişahın saç ve sakal tıraşını yapardı. Bir şehzadenin ilk saç ve sakal tıraşını yapmak görevi de Berberbaşı'na aitti ve

bu takdirde 125.000 lira tutarında büyük bir bahşış alması gelenektir. Bu görevliler padişahla şahsen devamlı surette ilgili oldukları için, büyük nüfuz sahibiydiler.

Hasodabaşı ye Silâhdar'ın rütbeleri vezire, yani mareşale eşitti. Saray'dan çıkınca doğrudan doğruya sadrâzam, yani başbakan olan hasodâbaşılar ve silâhdarlar vardır. Esasen Has Oda'nın en kıdemsiz subayı bile Saray hizmetinden çıkınca alay beyi olurdu.

Bir sınıftan diğer sınıfa geçmek için kabiliyet ve başarıya bakılırdı. Aynı sınıfta uzun yıllar bulunan bir Enderûnlunun yanında, birkaç yıl içinde Has Oda'ya kadar ilerleyenler görülürdü.

Enderun kanunları pek sıkıydı. Düzenlenmemiş, tesadüfe bırakılmış hiç bir şey yoktu. Yatılacak, kalkılacak, dinlenilecek zamanlar dakika şaşmazdı. Enderûn öğrencileri, İlmî öğrenimlerini, medreselerden getirilen müderrislerden, yani profesörlerden, askerî eğitimlerini ise yukarıda anılan subaylarından görürlerdi. Bütün dairelerdeki öğrencilerin derslerinden ne dereceye kadar faydalandıklarını haber vermeden teftişe Silâhdar Ağa yetkiliydi. General derecesindeki Enderûnlular, haftada bir geceyi Saray dışında geçirebilirlerdi. Yüksek rütbeli subaylarsa, gece Saray'a dönmek şartıyla haftada bir gün izne çıkarlardı. Kıdemsiz subaylar, ancak ağalarının nezaretinde şehre inebilirlerdi. General rütbesinde olmayanlar evlenemezler, evlenmek isterlerse, hemen rütbelere uygun bir görevle Saray'dan çıkarılırlardı. Bu sıkı disiplinin amacı, Enderûnluların her çeşit insanla temas edip terbiyelerinin bozulması, hükümdarın şahsına ait hizmetlerin aksaması ve Saray haberlerinin dışarıya sızması endişesiydi.

Enderûnlular, müderrisler ve ünlü sanatkârlar dışında genç adamlardı. Meselâ Dâmad Makbûl İbrahim Paşa, Hasodabaşılık'tan sadrâzam olduğu zaman, ancak 28 yaşındaydı. Genel olarak Enderûnlular yaşları otuzu bulmadan dış görevlere atanarak saraydan çıkarlardı. Enderun'dan Osmanlı Türk tarihinin en namlı komutanları, devlet adamları, diplomatları, yazar ve sanatkarları yetişmiştir.

Kaynak: Yılmaz Öztuna, Türk Tarihinden Yapraklar, MEB, İstanbul, 1989. S. 54-59